

*О. М. Корнілова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри статистики, обліку та економічної інформатики,
Дніпропетровський національний університет ім. Олесь Гончара, м. Дніпро
Ю. О. Огороднік,
магістр, Дніпропетровський національний університет ім. Олесь Гончара, м. Дніпро*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

*O. Kornilova,
Candidate of Economic Sciences, docent of department of Statistics, Accounting and Economic
Informatics, Dnipropetrovsk National University named by O. Honchar, Dnipro
Y. Ohorodnik,
Master of Dnipropetrovsk National University named by O. Honchar, Dnipro*

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS FOR DETERMINING THE QUALITY OF EDUCATION UNIVERSITIES IN UKRAINE

Досліджуються теоретично-методологічні основи визначення поняття якості освіти. Розглядаються проблеми оцінювання якості освіти в Україні. Аналізуються наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, присвячені наданню якісної освіти. Висвітлено основні методики визначення якості освіти у вищих навчальних закладах. Проаналізовано рівень сучасної вищої освіти України, виявлено недоліки і проблеми та запропоновано заходи щодо підвищення якості освіти України в умовах європейської інтеграції. Встановлено, що на рівні навчального закладу необхідне забезпечення надання якісних освітніх послуг; дієве впровадження міжнародних стандартів якості освіти; прикласти максимум зусиль до участі навчальних закладів у річних рейтингах вузів світу.

Researching of the theoretical and methodological basis of the definition of quality of education. The problems of evaluating the quality of education in Ukraine. Analyzed scientific works of domestic and foreign scholars dedicated to providing quality education. The basic methodology for determining the quality of education in universities. The level of modern higher education in Ukraine, revealed disadvantages and problems and proposed measures to improve the quality of education in Ukraine in terms of European integration. Established at the level of the institution required the provision of quality educational services; effective implementation of international quality standards of education; exert every effort to attend schools in the annual rankings of universities around the world.

Ключові слова: якість, освіта, освітні послуги, якість вищої освіти, стандарти якості освіти, внутрішня оцінка, зовнішня оцінка.

Key words: quality education, educational services, quality of higher education, standards of education, internal evaluation, external evaluation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Головною проблемою більшості вищих навчальних закладів є якість підготовки спеціалістів. Умови життя, сучасні вимоги та глобальні проблеми суспільства ставлять вказану проблему на перший план. Розвиток суспільства держави можна з легкістю оцінити опираючись на рівень її освіти. Необхідним є зазначити те, що через актуальність проблеми, суспільство потребує підтримку та розвиток досконалої якісної освіти у країні. Освітній потенціал України має якнайшвидше зростати, адже забезпечення конкурентоспроможності випускників вищів на внутрішньому та міжнародному ринку праці є дуже актуальним питанням.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Такі вчені, як І.П. Яфонкіна, Л.О. Щоголева, Г.О. Кільова, О.С. Віноградова, О.Г. Єсіна присвятили свої наукові роботи проблемам якості освіти, а Е.В. Макарова, О.М. Хмелевська, І.С. Каленюк, І.П. Кінаш, Т.М. Хлебнікова, Н.М. Сухова, В.Н. Пугач у свою чергу освітили питання підготовки фахівців у вищих навчальних закладах.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження сутності поняття "якість вищої освіти" та оцінка значення цього поняття для вищої освіти, розгляд сучасних стандартів якості вищої освіти.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Державна освітня система у наш час є єдиним соціальним інститутом, котрий цілком направляє і керує розвитком країни і її суспільства. На сьогодні весь апарат освіти представляє основний механізм управління державою — формування майбутнього, подальший розвиток і його правильний вектор [2]. Отже, найважливішим і найпринциповішим завданням політики в галузі освіти є покращення її якості, це в тому числі можна назвати пріоритетом державного розвитку, безпеки держави, а також важливою умовою реалізації права громадян країни на освіту.

Держава і громадяни у рівному ступені зацікавлені у найвищій якості послуг з надання освіти. Це цілком може претендувати бути гарантом національних інтересів. До того ж представлені на ринку праці роботодавці зацікавлені у якості освіти. Вдаючись до термінів філософії, якість освітлюється як одна з найважливіших категорій. Вона залежить не лише від надання необхідних знань студенту, а й від його бажання, самопідготовки, а також активного розвитку і вдосконалення себе для подальшого використання отриманих знань [5].

У залежності від галузі і об'єкта, що розглядаються, поняттю "якість" властива багатоаспектність. У відношенні до вищої освіти зазначене поняття має різні тлумачення у залежності:

- від вимог сторін, які зацікавлені в діяльності ВНЗ: держави, роботодавців, студентів, професорсько-викладацького складу;
- від якості тієї академічної галузі, яку треба оцінити;
- від історичного періоду в розвитку вищої освіти тощо.

Саме тому величезну кількість різноманітних інтерпретацій має поняття "якість вищої освіти". У Меморандумі про вищу освіту Комісії Європейських співтовариств, що був надрукований 1991 р., якість визначається як найбільш ефективне використання людських і матеріальних ресурсів вищої школи; поширення наукових досліджень і максимально можливе їх застосування в навчальному процесі; удосконалення і оптимізація вступу до ВНЗ і форм атестації студентів; покращення професійної компетенції викладачів; поглиблення взаємодії з роботодавцями. У Всесвітній декларації про вищу освіту для XXI століття, що була прийнята 1998 р. на організованій ЮНЕСКО Всесвітній конференції з вищої освіти, якість у галузі вищої освіти трактується як багатовимірна концепція, яка повинна охоплювати всі її функції і види діяльності: навчальні і академічні програми; наукові розробки і стипендії; комплектацію кадрами; учнів; будівельні споруди; матеріально-технічну базу; устаткування; роботу на благо суспільства і академічне середовище.

Закон України "Про вищу освіту" наводить таке визначення даного поняття: "Якість вищої освіти — сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства. Якість освітньої діяльності — сукупність характеристик системи вищої освіти та її складових, яка визначає її здатність задовольняти встановлені і передбачені потреби окремої особи або(та) суспільства" [3].

Якщо аналізувати наукові підходи до визначення поняття "якість освіти" то можна цілком точно сказати про те, що на сьогоднішній день не існує єдиного універсального трактування. Багато авторів наукових праць роблять акцент на тому, що якість освіти — це саме якість функціонування її системи. На противагу їм інші спеціалісти визначають його як досягнення учня-ми нормативного рівня підготовленості.

В. Зінченко [4] розглядає якість освіти як багатобачну категорію, яка органічно поєднує якісну реалізацію всіх складників навчально-виховного процесу та якість визначених результатів освіти, які відображають інтереси всіх зацікавлених суб'єктів. В. Вікторов [1] представляє це поняття як багатогранну модель соціальних норм і вимог до особистості, освітнього середовища, в якому відбувається її розвиток та системи освіти, що реалізує її на певних етапах навчання людини.

Якість освіти трактується О. Ляшенко [8] як багатовимірне методологічне поняття, яке рівнобічно віддзеркалює суспільне життя — соціальні, економічні, політичні, педагогічні, демографічні й інші життєво значущі для розвитку людини сторони життя.

У закордонній науковій літературі останнім часом спостерігається тенденція до побудови багатовимірних моделей якості вищої освіти, де різним вимірам відповідають різні підходи до цього поняття. Зокрема популярною є загальна модель Л. Харвії і Д. Гріна, згідно з якою вирізняють п'ять аспектів поняття якості вищої освіти: виключність (прагнення бути кращим за інших); досконалість або стабільність, придатність до певних цілей (відповідність вимогам клієнтів, потребам або бажанням), співвідношення з ціною (можливість та термін повернення інвестицій у вищу освіту) [11]. Близькою до їх підходу є модель Ж. Перрі, який додатково виокремлює якість вищої освіти як атрибут, що характеризує постійний розвиток [12].

У межах проекту UNESCO-CEPES "Стратегічні показники вищої освіти в XXI столітті" відображені такі основні підходи до визначення якості вищої освіти:

1. Якість вищої освіти як зверхність (високий рівень складності програми, процедур тестування студентів, імідж ВНЗ не тільки на національному, але й на міжнародному рівні).
2. Якість як відповідність поставленим цілям (відповідність загальноприйнятим стандартам, визначеним акредитаційним органом, з акцентом на досягнуті результати освітнього процесу або навчальної програми).
3. Якість як задоволення споживача (виправдання очікувань споживачів — студентів, батьків, суспільства в цілому та інших зацікавлених сторін).
4. Якість як синонім покращення (процес, спрямований на постійне вдосконалення, розвиток відповідальності ВНЗ за краще використання його інституційної автономії та свободи) [10].

Кожний із перерахованих підходів включає в себе низку переваг, проте й має певні обмеження. Це залежить від того, на якому етапі розвитку знаходиться вища освіта, а також від того, як у державі сприймаються висунуті ринком праці вимоги. Але слід пам'ятати, що елементами, що інтегрують різноманітні підходи до визначення якості в системі вищої освіти, є гарантоване виконання вимог освітніх стандартів; спроможність ставити чіткі цілі у відповідності до вимог часу і досягати їх; спроможність відповідати вимогам споживачів та інших зацікавлених сторін; постійний рух до вдосконалення.

Дослідження українських фахівців показують, що забезпечення якості освіти відбувається через наступні пункти:

- репутація у суспільстві, дані вступного конкурсу, рівень підготовки абітурієнтів;
- фінансові ресурси ВНЗ; якість вимог (якість стандартів, норм та цілей);
- якість ресурсів та процесів (професійна підготовка професорсько-викладацького складу;
- якість організації учбового процесу;
- впровадження наукових досягнень у навчальний процес;

Рис. 1. Стандарти якості вищої освіти ENQA

Джерело: складено за даними [13].

- залучення студентів до науково дослідницької діяльності;
- використання інформаційних технологій, застосування сучасних освітніх технологій — активних методів навчання, Internet-технологій тощо);
- наявність системи контролю й оцінювання викладання;
- якість системи моніторингу;
- задоволеність роботодавців якістю підготовки фахівців, задоволеність студентів якістю професійної підготовки та організацією навчального процесу контакти з провідними іноземними фахівцями, зв'язок з роботодавцями і колишніми студентами;

Стандарти вищої освіти — основа для оцінки професійної підготовки, якості вищої освіти та діяльності вишів. До стандартів вищої освіти України належать: державний стандарт вищої освіти, галузеві стандарти, стандарти вищої освіти ВНЗ. Система якості освіти має стати практичною реалізацією даних стандартів. Під системою якості розуміється сукупність організаційної структури, методик, процесів і ресурсів, необхідних для здійснення управління якістю [7].

Внутрішні і зовнішні чинники якості освіти описують навчальний процес, результати цього процесу, а також усю систему загалом. Ці чинники необхідно вирізняти. Потрібно зробити акцент на тому, що система внутрішнього забезпечення якості освіти, яка була введена в українських вишах, реалізована завдяки процедурам акредитації і ліцензування. Цей контроль проводиться за допомогою самооцінювання діяльності вищого навчального закладу, опираючись на певні критерії (кількісні та якісні), що визначені стандартами вищої освіти, а також за допомогою регулярного анкетування студентів, випускників, їх батьків і роботодавців. Система контролю за якістю освіти на рівні вищого навчального закладу охоплює: контроль якості навчального процесу: його організацію, кадрове та дидактичне забезпечення; контроль якості підготовки фахівців: оцінювання знань, результатів працевлаштування та подальшого кар'єрного зростання випускників [6]. Системи ректорських контрольних робіт і державних екзаменаційних комісій здійснюють оцінку рівня якості освіти у виші. Найпрестижніші вищі навчальні заклади створюють структури із внутрішнього забезпечення якості вищого навчального закладу відповідно до вимог Болонського процесу.

Зовнішнє експертне оцінювання діяльності ВНЗ в Україні знаходиться на етапі проведення заходів щодо адаптації національної системи забезпечення якості до стандартів і рекомендацій із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Так, розпочалося формування системи моніторингу і визначення рейтингу вищих навчальних закладів, яка при оцінюванні діяльності ВНЗ орієнтується на міжнародні індикатори. На

національному рівні існує налагоджена система забезпечення якості, яка охоплює всі навчальні заклади в системі вищої освіти і включає такі елементи оцінки якості вищої освіти: внутрішню і зовнішню оцінку та публікацію результатів

4 березня 2008 р. у Брюсселі було створено Європейський реєстр забезпечення якості (EQAR). Цього ж року Україна стала його повноправним урядовим членом, що є важливим кроком в напрямі забезпечення європейського рівня якості вищої освіти [13]. ENQA пропонує брати за основу оцінки якості вищої освіти 3 групи стандартів (рис. 1).

Дотримання зовнішніх стандартів є складним і повільним процесом у виконанні, але вже зараз розпочалося формування системи моніторингу і визначення рейтингу ВНЗ, яка при оцінюванні діяльності вузів орієнтується на міжнародні показники (індикатори). Всесвітній економічний форум (ВЕФ), який щорічно відбувається в Давосі, оприлюднює "Звіт про глобальну конкурентоспроможність країни", в якому країни оцінюються на базі двох основних рейтингів. Перший — це Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI), згідно з яким визначається стан розвитку економіки та перспективи зростання в середньостроковій перспективі. Другий — Індекс конкурентоспроможності бізнесу (BCI) — визначає рівень продуктивності та ефективності компаній і галузей. BCI складається М. Портером. Для України рейтинг ВЕФ — єдиний, за яким оцінюється її конкурентоспроможність та якість освіти. У Індексі глобальної конкурентоспроможності ВЕФ основну увагу приділено головним чинникам, які оцінюють спочатку окремо, а потім на їх підставі виводять загальний рейтинг конкурентоспроможності країни. Одним із чинників, який характеризує підвищення ефективності економіки, є показник вищої освіти та фахової підготовки (табл. 1) [9].

У рейтингу Глобального індексу конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) 2014—2015 р. Україна посіла 76-е місце серед 144 країн світу (для порівняння відповідно: 2013—2014 р. — 84-е/148 країн; 2012—2013 р. — 73-е/144 країни; 2011—2012 р. — 82-е/142 країни; 2010—2011 р. — 56-е/139 країн).

Позиції України за індексом глобальної конкурентоспроможності та рівнем вищої освіти у 2014/15 р. погіршилися. У 2010/11 році рівень освіти в Україні був набагато кращим, країна посідала 56 місце серед 139 країн.

ВИСНОВОК

Оптимальність добору змісту, шляхи реалізації навчальних дисциплін, компетентність фахівців вишів, розвиток особистісно-професійної спрямованості студентів у навчальному процесі вищих навчальних закладів — це основні фактори, від яких залежить якість освіти. Якість освіти — насамперед глибоке засвоєння матері-

Таблиця 1. Рейтингові позиції України за складовими Глобального індексу конкурентоспроможності

	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
Якість системи освіти в цілому	56	62	70	79	72
Стан вищої і професійної освіти в цілому	46	51	47	43	40
Якість освіти з менеджменту бізнесу	108	116	117	115	88
Якість початкової освіти	49	52	43	37	40
Якість вищої математичної і природничої освіти	42	36	34	28	30
Охоплення вищою освітою	8	7	10	10	13
Кількість країн-учасників дослідження	139	142	144	148	144

Джерело: складено за даними [9].

алу з основ спеціальності, що був відібраний та структурований, задля того, щоб студенти отримали професійні вміння та навички, а також сформували особисті професійні якості у ході спеціально організованого, професійно спрямованого навчального процесу. Саме це сприятиме створенню передумов для реалізації особистісного потенціалу студентів за будь-яких обставин та в будь-який час.

Розуміння важливості якості освіти й інтелектуального потенціалу нації як головного чинника забезпечення національної конкурентоспроможності освіти на решті сформувалось в Україні. Українська держава досягла успіхів у сфері європейської інтеграції та підвищення якості освіти в останні роки.

Враховуючи потреби впровадження європейських стандартів якості освітніх послуг до європейського освітнянського простору варто: на рівні навчального закладу забезпечити якісне надання освітніх послуг; дієво впроваджувати міжнародні стандарти якості освіти; сприяти організації навчального процесу, адекватного сучасним тенденціям розвитку національної та світової економіки; сприяти контролю за якістю підготовки кадрів на усіх рівнях навчання; прикласти максимум зусиль до участі навчальних закладів у річних рейтингах вузів світу.

Література:

1. Вікторов В.Г. Управління якістю освіти: соціально-філософський аналіз: монографія. — Дніпропетровськ: Пороги, 2005. — 286 с.
2. Єсіна О.Г. Критерії оцінки якості підготовки сучасних фахівців / О.Г. Єсіна // Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі: збірник наукових праць. — Кривий Ріг: НМетАУ, 2012. — Вип. VII. — С. 84—90.
3. Закон України "Про освіту" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1060-12>
4. Зінченко В.О. Моніторинг якості навчального процесу у вищому навчальному закладі: монографія / В.О. Зінченко; Держ. закл. "Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка". — Луганськ: Вид-во ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2013. — 360 с.
5. Кільова Г.О. Якість освіти як ключова категорія менеджменту освіти [Електронний ресурс] / Г.О. Кільова // Освіта та педагогічна наука. — 2012. — № 5—6. — С. 22—26.
6. Кінаш І.П. Якість освіти як результат, процес та освітня система / І.П. Кінаш // Збірник науково-технічних праць "Науковий вісник" Львівської політехніки. — 2015. — Вип. 2115. — С. 363—367.
7. Кісіль М.В. Оцінка якості вищої освіти / М.В. Кісіль // Вища освіта України. — 2005. — № 4 (14). — С. 82—87.
8. Ляшенко О.І. Якість освіти як основа функціонування й розвитку сучасних систем освіти / О.І. Ляшенко // Педагогіка і психологія. Вісник академії педагогічних наук України: наук.-теорет. та інформ. журн. академії педагогічних наук України. — 2005. — № 1. — С. 5—12.
9. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.enqa.eu/>

[indirme/esg/ESG%20in%20Ukrainian_by%20the%20British%20Council.pdf](http://www.enqa.eu/indirme/esg/ESG%20in%20Ukrainian_by%20the%20British%20Council.pdf)

10. Щоголева А.О. Моніторинг якості освіти: теоретико-методологічний аспект / А.О. Щоголева // Педагогічний пошук. — 2014. — № 2. — С. 36—40.
11. Harvey L. Defining quality / L. Harvey, D. Green // Assessment and Evaluation in Higher Education. — 1993. — V. 18 (1). — P. 9—34.
12. Parri J. Quality in Higher Education / J. Parri // Management. — 2006. — № 2 (11). — P. 107—111.
13. Global Competitiveness Report 2015—2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.weforum.org>

References:

1. Viktorov, V.H. (2005), Upravlinnia yakistiu osvity: sotsial'no-filosofs'kyj analiz [Quality management education: social and philosophical analysis], Porohy, Dnipropetrovs'k, Ukraine.
2. Yesina, O.H. (2012), "Criteria for evaluating the quality of training modern specialists", Teoriia ta metodyka navchannia fundamental'nykh dystsyplin u vyschij shkoli, vol. 7, pp. 84—90.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine "On Education", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1060-12> (Accessed 15 Nov 2016).
4. Zinchenko, V.O. (2013), Monitorynh yakosti navchal'noho protsesu u vyschomu navchal'nomu zakladi [Monitoring the quality of the educational process in higher education], DZ "LNU imeni Tarasa Shevchenka", Luhans'k, Ukraine.
5. Kil'ova, H.O. (2012), "The quality of education as a key category Education Management", Osvita ta pedahohichna nauka, vol. 5—6, pp. 22—26.
6. Kinash, I.P. (2015), "The quality of education as a result, the process and the educational system", Zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats' "Naukovyj visnyk" L'vivs'koi politekhniki, vol. 2115, pp. 363—367.
7. Kisil', M.V. (2005), "Evaluation of the quality of higher education", Vyscha osvita Ukrainy, vol. 4, no. 14, pp. 82—87.
8. Liashenko, O.I. (2005), "Quality education as the basis for functioning and development of modern education", Pedahohika i psykholohiia, vol. 1, pp. 5—12.
9. European Association for Quality Assurance in Higher Education (2015), "Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area", available at: http://www.enqa.eu/indirme/esg/ESG%20in%20Ukrainian_by%20the%20British%20Council.pdf (Accessed 15 Nov 2016).
10. Schoholieva, L.O. (2014), "Education quality monitoring: theoretical aspects", Pedahohichnyj poshuk, vol. 2, pp. 36—40.
11. Harvey, L. and Green D. (1993), "Defining quality", Assessment and Evaluation in Higher Education, vol. 18, no. 1, pp. 9—34.
12. Parri, J. (2006), "Quality in Higher Education", Management, vol. 2, no. 11, pp. 107—111.
13. World Economic Forum (2016), "Global Competitiveness Report 2015—2016" available at: <http://www.weforum.org> (Accessed 15 Nov 2016).

Стаття надійшла до редакції 08.12.2016 р.